

ЗА АВТОИМУННИТЕ ЗАБОЛЯВАНИЯ НА ОТВОРЕНОТО ОБЩЕСТВО

Д-р Николай Ценков

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. Статията е сравнителен анализ на „Четвъртият път“ на Александър Дугин и „Отвореното общество“ на Карл Попър. Произведенията на двамата мислители са разгледани като напълно конкретни (и реални) концептуални рамки, предлагащи два коренно различни модела на възприемане на света, на индивидуалните и общностните връзки в него, на международните отношения. Нашият анализ взема под внимание както вътрешните, тоест „интимните врагове на демокрацията“, така и новите (стари) врагове на отвореното общество, които „рецидивират“ чрез Четвъртият път. Теоретичните ни изследвания са фокусирани върху паралела между негативните изходни предпоставки за функционирането на отвореното общество – историзъм, утопично социално инженерство, колективизъм и вождизъм, изследвани във връзка със същите принципи, които съответно са в основата на Четвъртата политическа теория. Статията разглежда и друг важен проблем: тезата, че вътрешните, автоимунни заболявания на отвореното общество всъщност са предпоставките, върху които се базират доктрините на външните му противници.

Ключови думи: Карл Попър; отворено общество; Александър Дугин; Четвъртият път; автоимунни заболявания

Пролог

...чумният бацил никога не умира, никога не изчезва, ... може да дреме десетки години в мебелите и бельото, да чака търпеливо в стаите, мазетата, куфарите, носните кърпи и непотребните хартии и ... може да дойде ден, когато за нещастие и поука на човечеството чумата отново ще събуди своите плъхове и ще ги изпрати да умрат в някой щастлив град.

Албер Камю (Camus 1982, p. 415)

Отвореното общество на Попър и *Четвъртият път* на Дугин са не просто политически теории или утопични абстракции. Едноименните произ-

ведения на двамата мислители са напълно конкретни (и реални) концептуални рамки, предлагащи два коренно различни модела на възприятие на света. Двете системи са толкова радикално несъвместими, че при тях агонистичното (състезателно) начало е изключено. Възможно е единствено антагонистично решение, т.е. изходът от сблъсъка между тях се очертава да бъде в полето на историческата есхатология.

След рухването на комунизма отвореното общество, глобализмът и либералната демокрация изглеждаха някак безалтернативни. Светът стана еднopolюсен, а държавните граници – условни. Повиши се благосъстоянието на гражданите, обществата се разкрепостиха и бяха аксиологически доминирани от т.нар. *западни ценности*. На фона на безспорния икономически прогрес и глобалното омиротворяване се изкушихме да се доверим на мита за края на историята.

В същото време, съзнавано или не, пропуснахме да отчетем, че нашият, западен свят, вече не е чак толкова безалтернативен. Според нас допуснахме две фатални грешки. Първата е, че не взехме никакви мерки срещу т.нар. *автоимунни заболявания* на самото отворено общество. Самонадеяно оставихме симптомите, причинени от вътрешните, „интимни неприятели на демокрацията“, както ги нарича Цветан Тодоров (Todorov 2013), да метастазират до клинична фаза. Втората капитална грешка е, че възприехме злото за окончателно победено, въобразихме си, че външни врагове на отвореното общество, едва ли не, вече не съществуват. Пренебрежителното ни отношение към противниците отвън не се промени дори и когато те открито заявяваха, че либерализмът, като „най-чистата и кристална концентрация на злото... трябва да бъде победен и разрушен, индивидуумът трябва да бъде свален от пиедестала“ (Dugin 2021, pp. 55 – 57). От тези две грешки се роди, и вече уверено се прилага, съвременното евангелие на тоталитаризма – Четвъртият път на Александър Дугин.

Отвореното общество и неговите автоимунни заболявания

Сър Карл Попър пише „Отвореното общество и неговите врагове“ в принудителна емиграция в Нова Зеландия – по неговите думи: „военно усилие“, негов принос към съпротивата срещу тоталитарните режими (Popper 1976, p. 115).

Нарисуваното от Попър отворено общество е макросоциална организация, доминирана от принципите на рационализма и критическия дуализъм („Аз може да греша, а ти може да си прав“); свободата *от* (liberty of) социален утопизъм, изразяващ се в догми, авторитети, митове, традиции; свободата *за* (freedom for) изява на личността; толерантност и плурализъм към другите.

Обратно – при тоталитарното, затвореното общество господства „магическо светоусещане“, очертаващо неизменен омагьосан кръг от табу на

племето, подчинение на авторитета и традициите, както и икономическа авторитария.

Изходните предпоставки

За да се реализират на практика принципите на отвореното общество, трябва да са налице няколко *изходни предпоставки*. Те са развити най-вече чрез критика на пророците на тоталитаризма – Платон, Хегел и Маркс.

На първо място, отвореното общество и *историцизмът* са несъвместими. Историята *няма свой собствен* смисъл, макар че ние можем да ѝ придадем такъв. Историцизмът според Попър представлява идеята, че *първо* историята се развива по определени закони, *второ*, че сме в състояние да опознаем тези правила и закономерности, и *трето* – усвоили законите на историческата предопределеност, сме способни да предскажем бъдещето и да упражняваме своеобразна власт над него. Немалко „пророци“ са използвали този модел, за да „предвиждат“, и нещо повече – да направляват бъдещето. При Хитлер историята е подчинена на расовата борба, при Маркс – на класовата. Попъровата алтернатива е сравнително проста: бъдещето зависи от нас и всеки носи отговорност за него.

Втората изходна предпоставка за отвореното общество е наличието на стремеж към *социална промяна*. Попър критикува Платоновото виждане, че промяната е зло, а покоят е божествен. Напротив, целият живот е решаване на проблеми, изискващи определена промяна. Според Попър има два подхода за прилагане на социално инженерство. Първият подход към промяна е т.нар. *утопично инженерство*. Това предвижда широкомащабни и революционни социални промени. Утопичният инженер цели цялостно преустройство на обществото, иска с един замах да преустрои институциите и убежденията. Подобна пълномащабна промяна обикновено завършва трагично. Правилният подход според Попър е на *поетапното (или частично)* инженерство. При него пътят към социалната промяна минава през проби и грешки; през рационални (а не революционни) похвати, водещи към малки подобрения, които обаче дългосрочно дават по-устойчиви резултати. Поетапният инженер се фокусира върху най-неотложните злини на обществото, вместо да се бори за най-голямото крайно добро (Popper 2020a).

Третото условие за функциониране на отвореното общество е наличието на нормативно-институционален инструментариум, който *изключва вождизма*. Тоталитарните режими по презумпция са концентрирани около една личност, която държи цялата власт. Тази особа (Фюрер, Дуче, Баща на народите) идеологически и психологически възплаща управлението. Обратно – в отвореното общество въпросът кой трябва да управлява, е заменен с друг: „Как можем да организираме политическите институции така, че *лошите или некомпетентни управници да не нанесат прекалено големи вреди?*“ (Popper 2020a, p. 148). Попър предлага това да стане чрез нормативни и

институционални механизми, които, от една страна, да служат за контрол, а от друга – гарантират минимални щети от действията на лошите управници.

Автоимунните заболявания

От това кратко описание отвореното общество изглежда повече от примамлив социален проект. Дали обаче можем уверено да сложим точка дотук? Марксизмът умря от марксизъм, пише Попър в предговора си към първото българско издание на „Отвореното общество“ от 1993 г. Близко 30 години по-късно може да се запитаме и друго: „Отвореното общество не може ли да умре от отвореност? Либерализмът не може ли да погине от либерализъм?“.

След 1989 г. решихме, че всичко лошо е вече зад гърба ни. Тази нагласа даде основание на авторитетни изследователи като Пиер Нора да констатира, че сегашната историческа ситуация е безпрецедентна, доколкото демокрацията няма декларирани врагове (Nora 2011, p. 270). Това вече не е вярно. „Краят на историята“ се оказа край само на *една* история. След нея започна друга. Опиянени от рухването на тоталитарните режими, подценихме нашите собствени автоимунни заболявания. Те метастазираха до клиничен стадий, в който се съживиха външни врагове на отвореното общество, които дори не търсят *casus belli*, за да се обявят като такива.

Външните неприятели на отвореното общество имплицитно се подразбират от идеите, които формират Четвъртия път, предложен от Александър Дугин. Ще посочим някои от вътрешните, „автоимунни“ опасности. Вътрешните неприятели са трудно забележими, понеже носят дрехите на отвореното общество. Наричаме ги „автоимунни“, защото са породени от „токсините“, които самото отворено общество отделя. През 1990-а Лешек Колаковски предупреждава за опасността от *самоотравяне на отвореното общество*. Самоотравянето е процес, „при който разширяването и последователното прилагане на либералните принципи ги превръща в противоположност на самите себе си“ (Kolakowski 1992, p. 129).

На първо място, това е *политическото месианство*, т.е. утопичният стремеж със сила да налагаш на други „изостанали“ общества своя модел за обществено устройство. Военните намеси в Афганистан, Ирак, Либия и др. от началото на века бяха юридически легитимирани чрез куки понятия като „право на намеса“, „отговорност за закрила“, както и особено смехотворното – „хуманитарна война“. Освен че е контрапродуктивно за *демократичните*, месианството се превърна във вътрешна заплаха за *демократичните* държави. То се превърна в *prima ratio* за идеолозите на Четвъртия път.

Друг недъг на отвореното общество е *протекционистката теория за държавата*, като гарант и защитник на свободата на индивидите. Според Попър „всеки вид свобода е очевидно невъзможна, ако не е *гарантирана от държавата*“ (Popper 2020a, p.137). Тук идва парадоксът на либералния па-

тернализъм: ако отстояваме докрай и приложим без ограничения принципа за защита на по-слабия от по-силния, този принцип неизбежно ще доведе до премахването на конкуренцията на свободния пазар и като следствие – отстъпление от свободата като ценност.

Парадокс поражда понятието *равни възможности*. Тезата, че хората се раждат свободни и равни, може да звучи красиво, но антропологически тя е дълбоко невярна. Хората се раждат зависими и слаби. После стават независими и силни именно защото преодоляват неравенствата благодарение на своите качества. Ако приемем неограниченото и последователно прилагане на изкуствено наложените „равни възможности“, волю-неволю ще се сблъскаме отново с *тоталитарната идеология*. Свободните граждани неминуемо генерират неравенства чрез своите действия, а равното им третиране често привилегирова едни за сметка на други.

Следващият либерален мит, който таи в себе си тоталитарен потенциал, е схващането за *независимостта от авторитета, догмата и традицията*. Според него отношенията между хората се основават на рационална дискусия и разумни оценки, ирационалните табу са отхвърлени, няма нищо безпрекословно – авторитет или традиция. Десетилетия наред либералните идеолози настояваха, че достиженията на Просвещението – науката, разумът, рационализмът – са нещо „толкова очевидно, че... се очаква животът да бъде еднопосочен“ (Murrey 2018, p. 274). Всъщност обаче миналият век може много по-точно да се определи като *ирационален*, отколкото като рационален. Все още не е открит модел, по силата на който чрез разум се постига всеобщо разбирателство и любов между хората – рационално обосновано братство не съществува. Отричането на *авторитета и традицията* като предпоставка за нравственост завършва с *нихилизъм*. Дори близък приятел на Попър като Хайек отчита, че ключовият фактор за цивилизацията не е разумът, нито познанието – винаги фрагментарно, непълно и разпокъсано, а тяхното подчинение до известна степен на избистрената от преживения опит и традиция (Vargas Llosa 2021, p. 110).

Завършваме с *плурализма*, който винаги е подложен на изпитанието да се защитава от враговете си, без да използва методите им. Днес кресливи малцинства се опитват да заглушат всеки *опит за дебат*. През XX век разчихме на „пазара на идеи“ и на свободата на словото като неотменими ценности. Цифровите технологии обаче подкопаха тези концепции. Те дадоха възможност на ново поколение политици и движения да използват „свободата на изразяване“, за да девалвират дебата, да заглушат чрез шум и хаос опонентите си. Оказа се, че липсва какъвто и да е юридически инструментариум за защита срещу тях. Днес плурализмът се изражда в примитивен популизъм. „Границата между факт и мнение – както удачно пояснява С. Петрова, – е избледняла до такава степен, че да бъдеш „хванат в лъжа“

и разобличен, вече не гарантира негативни последици, а фразата „вярвам, следователно виждам“ се е превърнала в начин на живот“ (Petrova 2020).

Тези автоимунни заболявания на отвореното общество са следствие от една често подценявана ситуация, в която *злото произхожда от доброто*. Цветан Тодоров синтезира тази *conditio humana* така: „През XX век стана ясно, че човек е станал заплаха за собственото си съществуване“ (Todorov 2013, p. 22). Една стара, но не по-малко точна фраза на комодор Фери от 1812 г. допълва картината: „Срещнахме неприятеля; това сме ние“. Съответно едва ли звучи странно да кажем, че отвореното общество се оказва *отровено*. За жалост, това не е само игра на думи. „Демокрацията е болна от своята прекомерност, там свободата се превръща в тирания, народът става манипулируема маса... Икономиката, държавата и правото престават да бъдат средство за всеобщо процъфтяване и вече произтичат от процес на дехуманизация“ (Todorov 2013, p. 217).

След края на историята: Четвъртият път

Преди да навлезем към Четвъртия път, е редно да кажем първо кои са първите три. Първият път според Дугин е *либерализмът* (яв и десен) с основен исторически субект индивида, или както Дугин го нарича – *индивидуума*. Вторият е *комунизмът* (включващ марксизма, социализма и социал-демокрацията). В тази политическа теория субектът е *класата*. Третият път е *фашизмът* (всички форми на националсоциализма). Главният субект на историята тук е *расата*.

XXI век, твърди Дугин, бележи края на всички тези политически теории. От тази констатация се обосновава необходимостта от Четвъртия път, който е „проект за „кръстоносен поход“ срещу постмодернизма; постиндустриалното общество; реализирания се на практика либерален замисъл; глобализма и неговите логистични и технологични основи (Dugin 2021, p. 32).

Четвъртата политическа теория отрича първите три пътя. Но в същото време, тя ги дефрагментира, десемантизира техните компоненти и извлича от тях каквото е нужно и полезно за своята сърцевина (историческия субект). Така например от фашизма се възприема *положителното отношение към етноса*, към етноцентрума. От комунизма се заема *негативното отношение към капитала, буржоазната система и експлоатацията*. Съответно от либерализма се асимилира *идеята за свободата* (с уговорката, че тя е извън пределите на индивидуума, отвъд „правата на човечето“) (Dugin 2021, pp. 52 – 57).

Кой всъщност е „историческият субект“ в Четвъртата политическа теория? Той според Дугин е *Dasein*. Да, същият онзи Хайдегеров *Dasein*, който в теорията на Четвъртия път се възприема като *автентично битие*. Според Дугин *Dasein* е универсална реалност, която подслонява човека

в неговото автентично екзистенциално присъствие. Dasein е този, който посредством себе си прави от света свят. Той е онзи истински човек, който не регистрира, а автентично екзистира. Целта на този евразийски Dasein е да пребори цивилизационната западна хегемония и да установи свят с множество полюси – четири на брой според Дугин. (Тук се налага да отворим дълга скоба, в която да подчертаем, че не бива да буди почуда, че Дугин заимства от Хайдегер. Достатъчно е да си припомним прословутата му ректорска реч във Фрайбург през 1933 г., в която членът на Национал-социалистическата партия Хайдегер възхвалява времената, в които „учителското съсловие“ трябва да отстъпи в полза на „военното съсловие“, т.е. философите да предадат бойното поле на шурмовите отряди.)

* * *

Дугин посвещава огромна част от „Четвъртия път“ на критика към Западния неолиберализъм и следва да признаем, че до голяма степен е прав. Той изтъква именно автоимунните заболявания на отвореното общество, за да отрече неговия цялостен битиен модус *grosso modo*. Дугин изцяло отрича изходните предпоставки за функционирането на отвореното общество. Нещо повече, за фундамент на Четвъртия път той поставя именно автоимунните заболявания на Запада.

Историцизъм

Етнокултурното, религиозно, политическо и географско пространство, в което Четвъртият път би следвало да се развие, е евразийското. То представлява цивилизационно единство, държава-свят, която гравитира около *екзистенциално пробудената Русия* (Третият Рим е Москва). Изкопът на бъдещата Евразийска империя се намира топографски в постсъветското пространство. В аксиологически план, евразийството е светлина, издигане. Обратно, Западът е спускане, упадък, низхождение.

Евразийството, някак си по Божия воля, има за задача да излезе на „сцената на Историята“, т.е. да се пребори с хегемонията на Запада. „Безусловно, изработването на идеологията на този Кръстоносен поход е работа на Русия“ (Dugin 2021, р. 99). Хегелианският профетизъм, приемащ световната история за своеобразен Световен съд на справедливостта, е изцяло възприет от пророка Дугин. Неговата политическа теология (власт и спасение) е класически историцизъм, вид политическа хилиастка вяра, задвижвана от исторически детерминирани закони на диалектиката. Налице е *теза* (упадъчната хегемония на неолибералния Запад), *антитеза* (алтернативата, предлагана от Четвъртия път) и *синтеза* (победата на злото по силата на историческа есхатология).

Според Дугин времето има политическа природа, то не е обективно (както и историята). Темпоралното му движение не е линейно (само

напред), а реверсивно (цикъл на вечното завръщане). Реверсивността на времето е *възможността то да се обръща наобратно*. Но как? Почти като от книга на Оруел звучи отговорът на Дугин: „Миналото е такова, каквото ние го правим в настоящето“ (Dugin 2021, p. 312). В Четвъртия път историята подлежи на моделиране, тя се реконструира във „втора употреба“ *настояще* – такова, каквото е удобно на демагогията на днешния ден (Snyder 2017).

Политическото експлоатиране на миналото ни отвежда към познатия историцизъм на Попър. Самият Дугин твърди, че „...бъдещето е евразийски проект, който директно произтича от миналото“ (Dugin 2021, p. 439). Т.е. ще се съгради наново *Небесният град*, ще се възстанови *Златният век* – в бъдещето ни очаква това, което е било най-доброто преди. Ако нещо се е случвало назад във времето и ако то е в угода на доктрината, то ще се случи пак. Този цитат на Дугин е повече от показателен: „Ние неведнъж сме марширували през европейските столици“ (Dugin 2021, p. 593). Преведено на нетоталитарен език, това означава: „Възнамеряваме на нападем Европа“. Което се и случи през февруари 2022 г. Навярно защото „сигурността на Русия и нейните граждани трябва да се осигурява *и отвъд нейните предели*“. А и защото Украйна е ключът към възможността Русия *отново* на стане империя (Dugin 2021, p. 621 – 622).

Колективизъм и вождизъм

Право е онова, което служи на моята държава, а индивидът е пионка, той има значение само като *един сред многото*. Накратко така звучи тоталитарната програма на Платон и Хегел, която Попър критикува, а Дугин радушно възприема.

Колективизмът при Платон е ясно изразен: „Аз законодателствам с оглед на онова, което е най-добро за цялата държава – пише той – ...тъй като справедливо поставям интересите на индивида на по-ниско ниво“. Очевидно, за основателя на Академията „справедливостта не е нищо друго освен здравето, единството и стабилността на колективното цяло“ (Porper 2020a, p. 128). С нескрита враждебност към индивида Платон разгръща тоталитарната си теория: „Най-великият от всички принципи е, че никой мъж или жена не трябва да остава без водач. Никой не трябва да свиква с мисълта, че му е позволено да върши нещо по собствена инициатива (Porper 2020a, p. 128).

„*Държавата* – твърди Хегел, от своя страна, – е реализация на етическата Идея. Това е етическият Дух като разгърнатата, самосъзнателна, субстанциална Воля... Когато отделните Воли на Държавите не могат да постигнат съгласие, техният спор може да се реши само чрез война“ (Porper, 2020b, p. 81). Така войната се превръща в елемент на правото.

Развитието на човечеството, продължава Хегел, не се дължи на нашия собствен разум, а на историческото движение на социалната група. Именно групата, а не „правата на човечето“, е водеща и при Дугин. Тази колективистка концепция, по същество, е тоталитарен трибализъм: „Добро е онова, което е от полза за моя род, племе държава“. Колективисткият морал позволява на държавата (ако е в неин интерес) да тероризира собствените си граждани и да напада други държави. Поне докато е силна, тя никога не греши. „Истина“ е всичко, което е в нейна угода, само Историята може да бъде съдник.

Държавата е битието на човека, казва Дугин в унисон с колективизма на Платон. Според руския мислител демокрацията е „варварска“ форма на политическа организация, а „правилното общество е Платонополисът“ (Dugin 2021, p. 438). По отношение на милитаризма на Хегел сходството е почти буквално: „Съдбата на световния ред винаги се решава с война“ (Dugin 2021, p. 79).

Според тоталитарната доктрина воюваш не срещу противник, а срещу *враг*. Целта не е неговото подчинение, а неговото *унищожение*. Това не е неудобство, а *морален дълг* – етически дух. В този дискурс е разположена друга от тоталитарните идеи на Хегел, отнасяща се до „творческата роля на Великия човек, световноисторическата личност...“ (Popper 2020a, p. 128). Дугин заимства от Хегел „принципа на господаря“. Господарят гледа смъртта в очите, рискува и убива другите. Това го прави господар. Съответно робът се страхува от смъртта и се крие от нея. Затова е роб (Dugin 2021, p. 589). Умирането е границата на напрежение между двете екзистенциални различности. Този, който е готов да посрещне смъртта, е автентичен истински човек (Dasein). „Смъртта стои зад гърба на руснака и той действа от нейно име и упълномощен от нея“ (Dugin 2021, p. 200). Разбираемо, в предполагаемите светове на личността, привлякла смъртта на своя страна, насилието не е *ultima ratio*, а *prima ratio*. Либерализмът „трябва да бъде свален и стъпкан. Едва към сваления и търкалящия се в краката враг може да се проявява състрадание“ (Dugin 2021, p. 290).

В концепцията на Дугин за „принципа на господаря“ тази личност е Dasein-владетелят или „автентично екзистиращият стопанин на мястото, чиято епифания се явява самото място“. Когато руското място премине от неавтентично към автентично екзистирание, тогава *Царят* ще се появи. „Докато руснаците нямат своя *руски* Цар – заключава Дугин, – те не живеят, вместо тях живее *das Man*“ (Dugin 2021, p. 395).

Дугин обобщава историческата драма на своите руски сънародници така: „Когато не сме воювали, като правило сме гниели“ (Dugin 2021, p. 141). За него войната е „родина“, „стихия“, „естествена родна среда“ (Dugin 2021, p. 661). Изглежда, „руското“ в очите на руснаците съществува

само във великодържавна форма, в концепцията за голямото пространство. Може би именно защото е homo maximus, историята на руснака е история, постоянно започваща отначало (Колаковски) – защото той не може да се установи, да се побере в собствените си граници. Забелязал го е Пьотър Чаадаев още през XIX век: „Хвърлете поглед върху всички преживени векове, всички покорени от нас пространства, и няма да откриете нито един приковаващ към себе си спомен, нито един почтен паметник... Живеем само в най-ограничено настояще...“ (Chaadaev 2021, p. 19). Тук си заслужава да се сподели един спомен на Ришард Капушчински непосредствено след разпада на Съветския съюз. Когато питал руснаци от политическия елит опасна ли е Русия за Полша и за Европа, отговорът бил отрицателен. Защото армията била слаба, въоръжението остаряло, ширела се корупция. Това бил техният отговор. „А не: ние приключихме с комунизма, с великодържавническата политика, искаме да изграждаме демократична, мирна Русия, настъпила е основна промяна в ориентацията, доктрината, философията и концепцията за държавата“ (Kapuściński 2015, pp. 252 – 253).

Утопичното социално инженерство

Стигаме и до *утопичното социално инженерство на Четвъртия път*. То, както беше казано, предвижда радикални и широкомащабни обществени промени. В случая: в преход от универсум към плуниверсум, в изграждане на многополюсен свят, в който „евразийската цивилизация“ става един от центровете на силата. В това „превключване на режима“ се състои „Събитието“, Er-Eignis (отново заето от Хайдегеровата терминология). Европа и САЩ са „силите на небитието“, „световна ерес“, те „подлежат на наказание“ (Dugin 2021, pp. 79 – 80). Възмездие ще дойде чрез сблъсък (военен, разбира се), защото това зло може да се надвие само като се изтръгне с корен. „Революцията е неизбежна. Но този път това ще бъде нашата революция“ (Dugin 2021, p. 79). Това „превключване“ има универсален характер, който трасира глобалния прелом от държави към империи с вселенски мащаб, към т.нар. „големи пространства“. Последното понятие Дугин директно възприема от нациста Карл Шмит – „коронования юрист на Третия Райх“ (Rüthers 1990; Mehring 2009, pp. 304 – 436). Съвсем конкретно Дугин посочва държави като Иран, Северна Корея, Сърбия, Венецуела, Боливия, Еквадор и др. като „привилегировани площадки за глобален революционен алианс“ (Dugin 2021, pp. 161, 661).

Не може да не споменем in fine концепцията за Четвъртия път през призмата на *политическата теология*. Според пророка Дугин *Ангелът на Евразия* е „топосът на ангелския Събор, на диалога на пробудените Dasein. Това е центърът на човечеството, полюсът на новата антропология, антропологията на Новото начало“ (Dugin 2021, p. 207). Съответно постмодер-

низмът е *царство на Антихриста*, победата над него е *факт на Апокалипсиса* (Dugin 2021, p. 36). Накратко, Четвъртият път *предлага* вариант на рая Божи, ново хилядолетно царство, започващо и завършващо с историческа есхатология (края на либерализма/възкачването на Ангела на Евразия).

Това не е нов тоталитарен похват. Съветска Русия и нацистка Германия са колкото държави, толкова и църкви, пълни с мисионерски фанатизъм. Хитлер дефинира антисемитизма като „ново верую за масите“ (Nazi Conspiracy and Aggression 1946, p. 298). Гьобелс допълва: „Досега всеки търсеше Бог по свой начин. Трябва да оставим масите да имат своите идоли, докато не им дадем нов бог“ (Goebbels 1942, p. 145). В предтоталитарна Русия съществува движение на „богостроителите“ – тяхната цел е на основата на марксизма да създадат пролетарска религия *без Бог*. „Следователно така е изградена хилястичната доктрина, в която могат да се намерят всички моменти на едно ерзацрелигиозно, изопачено християнско тълкуване на световната история“ (Ignatov 1991, p. 74).

* * *

От всичко казано дотук става ясно, че това, което ни предлага Четвъртият път, е – нито повече, нито по-малко – идея за затворено, тоталитарно общество. Фактът, че е такова обаче, ни най-малко не дава основание да го пренебрегнем. Утопичността на тоталитарния режим не значи нереалност. Напротив, тоталитарната държава е абсолютна реалност.

Един стар спор вместо епилог

В книгата си „Интимните неприязни на демокрацията“ Цветан Тодоров припомня един стар спор. Около 380 г. млад и красноречив проповедник от Британските острови на име Пелагий пристига в Рим. Тогава упадъкът на Империята е вече ясно забележим и Пелагий насочва своите проповеди именно срещу покварата на богатите римляни. Съдбата им, казва той, е в техни ръце и те носят отговорност за своите грешки. Проповедите му срещат широка обществена подкрепа, особено сред младежите. Ала през 409 г., след поредната обсада на Рим от вестготите, Пелагий е принуден на напусне столицата и да се насочи към Картаген, а след това – в съседния град Хипон, където настоява да се срещне с християнския епископ – някой си Августин. До среща така и не се стига, но пък се задълбочава старият спор за двете воли: Божията над човешката (Августин) или човешката над Божията (Пелагий).

Според Пелагий, щом човек е създаден по Божи образ и подобие, той следователно притежава всички възможности да живее праведно, и това зависи изцяло от него. Бог е имал волята да създаде света, но и човек има собствена воля да взема самостоятелни решения. Както за Божията воля няма граници, така и човешката може да преодолее всички препятствия.

Можем сами на направляваме действията си, съответно да носим отговорност за тях. Така идеята за първородния грях се разколебава. Ако всички изначално сме грешни, разсъждава Пелагий, ние ще си останем такива каквото и да правим, само защото принадлежим към Адамовия род. Затова проповедникът постулира, че източникът на човешкия грях не е в неговата природа, а в неговата воля. Ако съгрешаваме, не следва да търсим вина у Адам, а в нашите решения. Следователно *човек може да спаси сам себе*, без да очаква това от Бог.

Св. Августин, от своя страна, гледа крайно скептично към пелагианството и до края на живота си му се противопоставя. Според епископа на Хипон не всички наши желания са съзнателни, следователно поведението ни не е продиктувано единствено от автономната ни воля. Не контролираме всички сили, които задвижват нашите действия. Дори нашето същество да избира какво да пожелае, ние не избираме самото наше същество. Августин дава показателен пример: обичаме не тези, които сме избрали, а избираме тези, които обичаме. Божията свобода не е човешка свобода, понеже Бог, за разлика от човека, има пълен контрол върху битието. В теологически дебати от онова време аргументите на Августин надделяват над тези на Пелагий. Хетерономията, или подчинението на наложен отвън закон надделява над самостоятелността – закона, който сами определяме за себе си (Todorov 2013, pp. 29 – 40).

Спорът между Пелагий и Августин олицетворява – теологически, политически и философски – границата на напрежение между отвореното общество на Попър и *Четвъртия път* на Дугин. Става дума за противопоставянето между Божия и земния град като политически общности (*res publicae*), задвижвани съответно от *amor Dei* и *amor sui* (Gradev 2005, p. 18). В тази диалектика се разкрива схватката между човешкото и надчовешкото, индивидуалното и колективното; сблъсъкът между собствената воля и чуждата; концепцията за спасението – като лична или като чужда отговорност.

Отвореното общество твърдо върви по пътя, очертан от Пелагий. Според Попър „отговорността за нашите етически решения е изцяло наша и не може да бъде прехвърлена на никой друг – нито на Бога, нито на природата, нито на обществото, нито на историята“ (Porper 2020b, p. 77). Но ето че помощниците на човека – неговият разум, техническите му достижения, науката и икономиката – вече са негови най-страшни врагове. Затова звучи правдиво зададеният от Цветан Тодоров въпрос: „Преди злото идваше от природата, а човешката воля, опираща се на науката, беше източник на спасение, днес е обратното... Трябва ли да заключим, че сме затворили един пълен цикъл и че Пелагий трябва отново да даде път на Августин, освен че на мястото на волята идва природата, а вече не Божията милост?“ (Todorov 2013, p. 137).

Навярно затова през последните години все по-често се поддаваме на изкушението да надникнем „отвъд“ отвореното общество, да се замислим какво следва след него. Дали махалото ще ни върне към неговата противоположност – затвореното, или пък неомасофикацията в комбинация с технологиите ще ни разкрият нови хоризонти на отвореност? Тези въпроси не са безпочвени. Днес сякаш всеки разбира какво е демокрацията, но и все повече се смята, че нейните лимити са достигнати (Papacharissi 2021, pp. 35 – 36).

Отвореното общество десетилетия наред се смяташе за безалтернативно. (Надали Попър е желал точно това.) То се превърна в своеобразен глобален императив. Това общество наложи претенцията да е нещо повече от чисто и просто „отворено“, то пожела да е *велико*. Тази амбиция е формулирана може би в най-акуратен вид от американския президент Линдън Джонсън: „Великото общество е място, където всяко дете може да открие знания, за да обогати интелекта си и да разшири способностите си, [и] където градът човешки служи не само за потребностите на тялото и на изискванията на търговията, но и на стремежа към красота и задоволява глада за общност“ (quoted in Schwab 2021, p. 240 – 241).

Дали „великото общество“ се състоя, нека всеки сам прецени. Два факта обаче са ясни. Не може да продължим да приемаме *отвореното общество като даденост*. Налага се също да се замислим за алтернативния Четвърти път, като концепция и като реалност. Независимо дали ни харесва, или не. Днес отвореното общество се оказва атакувано от два фронта – вътрешен и външен. Вътрешният фронт се отнася до автоимунните заболявания. След като се видя, че Западът не може да се справи с тях, евразийският Четвърти път отвори нов, външен фронт – идеологически и военен, чиято цел не е отбрана, а експанзия. Ето как Западът, и по-точно Европа, се озова в „чувал“, ако продължим с военната терминология. Тази ситуация не предполага безкрайно много съпротивителни стратегии. Начинът да съхраним отвореното общество, е, първо да се справим със собствените му автоимунни болести, от които се захранват външните му врагове.

Затова е необходима дискусия за тези предизвикателства, по рецептата на Попър. Защото, ако ние мълчим, кой ще говори? Чумният бацил винаги може да събуди своите плъхове и да ги изпрати да умрат в някой щастлив град – Божия или човешкия. Всъщност илюстрацията със стария спор между Пелагий и Августин е чисто инструментална. Чумата може да покоси и двата града, тя е всеядна. Не се влияе от геополитика и форма на управление. Вирее еднакво добре и в глобален неолиберализъм, и в икономическа автаркия. Чумата има име, което, ние – хората от Източна Европа, добре познаваме от нашия опит със злото. Нарича се тоталитаризъм.

ЛИТЕРАТУРА

- ВАРГАС ЛЬОСА, М., 2021. *Зовът на племето*. София: Колибри.
- ГРАДЕВ, Вл., 2005. *Политика и спасение. Въведение в теологическо-политическия дебат на XX век*. София: „Изток-Запад“.
- ДУГИН, А., 2021. *Четвъртият път. Въведение в четвъртата политическа теория*. София: Изток – Запад.
- ИГНАТОВ, А., 1991. *Психология на комунизма*. София: Аргес.
- КАМЮ, А., 1982. *Чужденецът. Митът за Сизиф. Чумата. Падането*. София: Народна култура.
- КАПУШЧИНСКИ, Р., 2015. *Автопортрет на репортера*. София: СОНМ.
- КОЛАКОВСКИ, Л., 1992. Самоотравянето на отвореното общество. *Панорама*, 1 – 2/1992, с. 129 – 137.
- МЪРИ, Д. 2018., *Странната смърт на Европа. Имиграция, идентичност, ислям*. София: Изток – Запад.
- ПЕТРОВА, С., 2020. Инфодемия, фалшиви новини и постистина. *Нота бене*, бр. 49 (20). <http://notabene-bg.org/read.php?id=1015>.
- ПОПЪР, К., 2020а. *Отвореното общество и неговите врагове, т. I. Магията на Платон*. София: Сиела.
- ПОПЪР, К., 2020б., *Отвореното общество и неговите врагове, т. II. Апогееят на пророчеството: Хегел, Маркс и последиците*. София: Сиела.
- ТОДОРОВ, Цв., 2013., *Интимните неприятели на демокрацията*. София: Изток – Запад.
- ЧААДАЕВ, П., 2021., *Философски писма. Апология на лудия*. София: Парадокс.
- ШВАБ, Кл., 2021., *Капитализъм на заинтересованите. Глобална икономика в полза на прогреса, хората и планетата*. София: Изток – Запад.
- GOEBBELS, J., 1942. *Michael*, München: Zentralverlag der NSDAP.
- MEHRING, R., 2009. *Carl Schmitt: Aufstieg und Fall. Eine Biographie*. München: C.H. Beck.
- NAZI CONSPIRACY AND AGGRESSION, 1946. vol. I, Office of the United States Chief Counsel for Prosecution of Axis Criminality, United States Government Printing Office, Washington.
- NORA, P., 2011. *Historien public*. Paris: Gallimard.
- PAPACHARISSI, Z., 2021. *After Democracy*. Yale University Press.
- POPPER, K., 1976. *Unended Quest. Popper's intellectual autobiography*. London: Open Court.
- SNYDER, T., 2017. *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*. London: The Bodley Head.

RÜTHERS, B., 1990. *Carl Schmitt im Dritten Reich: Wissenschaft als Zeitgeistverstärkung?*. München: C.H. Beck.

REFERENCES

- CAMUS, A., 1982., *Chuzhdenecut. Mitut za Sizif. Chumata. Padaneto*. Sofia: Narodna kultura [in Bulgarian].
- CHAADAEV, P., 2021., *Filosofski pisma. Apologiya na ludia*. Sofia: Paradoks [in Bulgarian].
- DUGIN, A., 2021. *Chetvurtiat put. Vuvdenie v chetvurtata politicheska teoria*. Sofia: Iztok – Zapad [in Bulgarian].
- GOEBBELS, J., 1942. *Michael*, München: Zentralverlag der NSDAP.
- GRADEV, VI., 2005. *Politika i spasenie. Vuvdenie v teologicheskopoliticheska debat na XX vek*. Sofia: Iztok-Zapad [in Bulgarian].
- IGNATOV, A., 1991. *Psihologia na komunizma*. Sofia: Arges [in Bulgarian].
- KAPUŚCIŃSKI, R., 2015. *Avtoportret na reportera*. Sofia: SONM [in Bulgarian].
- KOLAKOWSKI, L., 1992. Samootravianeto na otvorenoto obshtestvo. *Panorama*, 1 – 2/1992, pp. 129 – 137.
- MEHRING, R., 2009. *Carl Schmitt: Aufstieg und Fall. Eine Biographie*, München: C.H. Beck.
- MURREY, D., 2018. Strannata smurt na Ewropa: Imigracia, identichnost, isliam. Sofia: Iztok – Zapad [in Bulgarian].
- NAZI CONSPIRACY AND AGGRESSION, 1946. vol. I, Office of the United States Chief Counsel for Prosecution of Axis Criminality, United States Government Printing Office, Washington.
- NORA, P., 2011. *Historien public*. Paris: Gallimard.
- PAPACHARISSI, Z., 2021. *After Democracy*, Yale University Press.
- PETROVA, S., 2020. Infodemia, falshivi novini i postistina. *Nota bene*, бр. 49 (20). <http://notabene-bg.org/read.php?id=1015>
- POPPER, K., 1976. *Unended Quest. Popper's intellectual autobiography*. London: Open Court.
- POPPER, K., 2020a. *Otvovenoto obshtestvo i negovite vragove, t. I Magiata na Platon*. Sofia: Siela [in Bulgarian].
- POPPER, K., 2020b. *Otvovenoto obshtestvo i negovite vragove, t. II Apogeyut na prorochestvoto: Hegel, Marks i posledicite*. Sofia: Siela [in Bulgarian].
- SCHWAB, Kl., 2021. *Kapitalizum na zainteresovanite. Globalna iekonomika v polza na progressa, horata i planetata*. Sofia: Iztok – Zapad [in Bulgarian].
- SNYDER, T., 2017, *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*, London: The Bodley Head.

- TODOROV, Tsv., 2013. *Intimnite nepriатели na demokraciata*. Sofia: Iztok – Zapad [in Bulgarian].
- RÜTHERS, B., 1990. *Carl Schmitt im Dritten Reich: Wissenschaft als Zeitgeistverstärkung?*, München: C.H. Beck.
- VARGAS LIOSA, M., 2021. *Zovut na plemeto*. Sofia: Colibri [in Bulgarian]

ON OPEN SOCIETY'S AUTOIMMUNE DISEASES

Abstract. Our paper is a comparative analysis of Alexander Dugin's The Fourth Way and Karl Popper's The Open Society. Both works of the two thinkers are viewed as completely concrete (and real) conceptual frameworks, offering two radically different models of perception of the world, the individual and community relations, of the international relations. Our analysis takes into consideration both the internal, that is the “intimate enemies of democracy”, and the new (old) enemies of the open society that “relapse” through the Fourth Way. Our theoretical research is focused on the parallel between the negative starting premises for the functioning of the Open Society – historicism, utopian social engineering, collectivism and chieftainism – studied in relation to the same principles, which, respectively, are the foundation of the Fourth Political Theory. The article also considers another important problem: the thesis, that the internal, autoimmune diseases of the Open Society, are in fact the preconditions, on which the doctrines of its external opponents are based.

Keywords: Karl Popper; open society; Alexander Dugin; The Fourth Way; autoimmune diseases

✉ **Nikolay Tsenkov, PhD**

ORCID iD: 0000-0001-9024-1067

South-West University

66, Ivan Mihaylov

2700 Blagoevgrad, Bulgaria

E-mail: n_tsenkov@abv.bg